

Ceramica dacică și de tradiție celtică la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*

ADRIAN ARDEȚ

Cercetările arheologice întreprinse de-a lungul timpului în capitala Daciei romane au scos la lumină numeroase monumente, piese arheologice de mare valoare¹, care vin să întregesc imaginea civilizației romane din Dacia. Exceptând descoperirea unui vîrf de stîlp de baldachin² și a unei gropi rituale în care se afla mormîntul unui cal alături de un vas de proveniență scitică, pe teritoriul fostei capitale nu au fost semnalate urme materiale care să aparțină altor epoci istorice.

Referindu-ne în mod special la prezența și existența punctelor arheologice dacice în Țara Hațegului, din cercetările de pînă acum pentru epoca romană nu putem preciza aceasta. În schimb situația este diferită în provincie, unde au fost semnalate aproape o sută de puncte, în așezări rurale, cimitire, sau grupuri de morminte, castre romane de trupe auxiliare inclusiv așezarea civilă și villa rustica⁴.

Rezultatele săpăturilor arheologice din ultimul timp prezintă alături de ceramica romană și foarte multe fragmente ceramice lucrate cu mîna sau la roată de factură dacică precum și de influență celtică, așa încît pentru prima oară într-un oraș roman din Dacia poate fi menționată prezența acestora. La Ulpia Traiana, primele descoperiri s-au făcut în zona templelor lui Aesculap și Hygea, unde a fost scos la lumină un vas uzual ornamentat prin striuri verticale, la o adîncime de 0,50 m, aflat în muzeul din Sarmizegetusa și considerat a fi de secolul VIII—X d.Ch.⁵ Descoperirile au continuat cu mai mult succes odată cu reluarea săpăturilor în incinta orașului, așa încît astăzi avem un număr apreciabil de vase și fragmente ceramice care vin să confirme ipoteza prezenței dacice în viața coloniei.

Ceramica descoperită de noi poate fi împărțită în cinci categorii relativ distincte: A. ceramica dacică tradițională lucrată cu mîna; B. ceramica lucrată cu mîna de tradiție hallstattiană; C. ceramica lucrată la roată de tradiție Latène; D. ceramica lucrată cu mîna de tradiție Latène; E. ceramica lucrată la roată de tradiție celtică.

* Săpăturile în capitala Daciei romane începînd cu anul 1985 au fost efectuate în special în incinta orașului antic, unde colectivul format din I. Piso, Al. Diaconescu, C. Oprean, Ad. Ardeț, s-a concentrat asupra zonei unde se afla reședința procuratorului financiar, cu rezultate deosebite. Mulțumim și pe această cale membrilor colectivului de cercetare pentru ajutorul acordat în vederea publicării acestui studiu.

¹ H. Daicoviciu, D. Alicu, *Colonia Ulpia Traiana Augusta, Dacia Sarmizegetusa*, 1981.

² H. Daicoviciu, D. Alicu, I. Piso, C. Pop, C. Ilieș, S. Coșciș, *Materiale*, Vaslui, 1982.

³ Inf. D. Alicu în urma descoperirii din 1986 din zona templelor lui Aesculap și Hygea.

⁴ Bibliografia este vastă. Ne vom referi doar la cîteva studii de referință: D. Protase, *Problema continuității în Dacia în*

lumina arheologiei și numismatiei, 1966, Idem, *Autohtonii, în Dacia*, 1, 1960; C. Scorțan, *Pontica*, 6, Constanța, 1973 p. 137—153; N. Gudea, *SCIVA*, 21, 2, 1970, p. 299—311; Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, p. 131, 137, pl. 74—75; idem, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980, p. 78—86, pl. 74—76; M. Macrea, I. Glodariu, *Așezarea dacică de la Arpașul de Sus*, București, 1976; I. Glodariu, *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 146—165; idem, *Așezări dacice și daco-romane la Sînnic*, *Contribuții la continuitatea dacilor în Dacia romană*, București, 1981; P. Rogoza, *Tibiscus*, 7, Caransebeș, 1988, p. 165—181, pl. 1—17.

⁵ H. Daicoviciu, D. Alicu, E. Nemeș, I. Piso, C. Pop, Ad. Rusu, Sargeția, 11—12, Deva, 1974—1975, p. 225—231; R. Popa, *La începuturile cvului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988, p. 39—77.

A. Ceramica dacică tradițională lucrată cu mîna se înscrie în general în tiparele formelor prezentate de noi pentru epoca romană⁶, din care amintim : ceașca dacică (fig. 1/a) de uz comun, cărămizie fără toartă, buza puțin răsfrîntă, pereții grosieri, mult răsfrîntă și binecunoscută ; oală (fig. 1/b) de uz comun, cărămiziu-roșietică, conținînd în pastă nisip, pleavă, mică, fiind bine arsă, ornamentația caracterizîndu-se prin trei benzi de striuri orizontale executate cu pieptănele în formă de val, iar în partea centrală regăsim briul alveolar caracteristic ceramicii dacice⁷ ; vas borcan (fig. 1/c) cu o mare răspîndire în Dacia, înainte și după prezența romană aici⁸, caracterizat ca un vas de uz comun, cărămiziu-brun, conținînd în pastă nisip, pietricele, multă pleavă, buza ieșită în exterior, ornamentat printr-un briu alveolar.

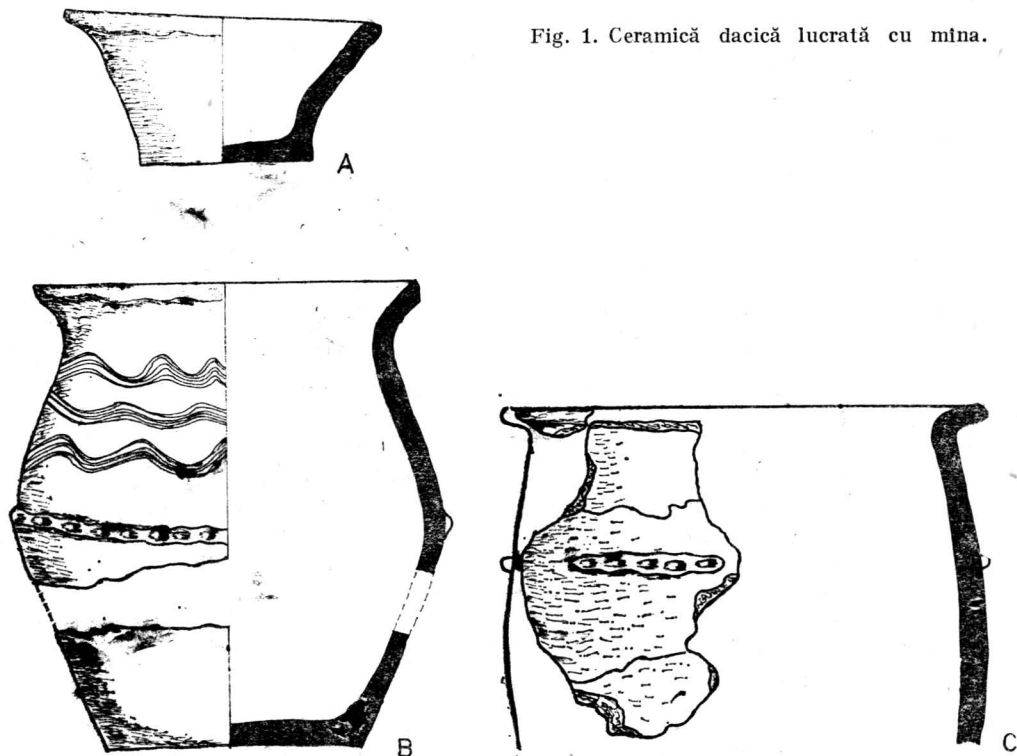

Fig. 1. Ceramică dacică lucrată cu mîna.

B. Ceramica lucrată cu mîna de tradiție hallstattiană⁹ cunoscută mai puțin în siturile noastre dar în forme diferite, din care putem menționa : vas bitronconic (fig. 2/a) de mici dimensiuni, semi-fin, cărămiziu, conținînd ca degresant nisip, pietricele, cu gîtul scurt, buza puțin răsfrîntă, ornamentat cu un buton exterior triunghiular, iar interiorul este modelat cu spatula ; vas bitronconic pîntecos (fig. 2/b) semi-fin, brun-cărămiziu, cu gura lărgită, sub gît se observă urmele unei toarte, în partea inferioară, vasul este pîntecos iar interiorul, modelat cu spatula ; oală (fig. 2/c) cu buza puțin răsfrîntă, îngustă, gîtul scurt, sub buză observîndu-se urme de degete de la modelarea vasului ; oală (fig. 2/d) cu buza răsfrîntă ușor, rotunjită, neagră pe ambele fețe, conținînd în pastă multă mică și pietricele.

C. Ceramica lucrată la roată de tradiție Latène, se caracterizează prin ornamente realizate în striuri, mai mult sau mai puțin regulate, executate cu ajutorul unui pieptene sau cu măturica.

⁶ I. H. Crișan, *Ceramica daco-gețică cu privire specială la Transilvania*, București, 1969.

⁷ I. Glodariu, *Așezări dacice ...*, fig. 60/11 ; Gh. Popilian, *Necropola daco-romană ...*, pl. 12/1 ; 43/8.

⁸ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 161, fig. 74—77.

⁹ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 31—43, fig. 1—2 ; Gh. Popilian, *Necropola ...*, pl. 37/2, 4 ; E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop, *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj, 1972, pl. 48/2.

Acest registru ornamental este caracteristic în epoca latênului târziu¹⁰ precum și în epoca romană, fiind prezent și-n alte provincii învecinate, Pannonia și Noricum¹¹. Din această categorie, în săpăturile noastre distingem : oală (fig. 3/a) semifină, brun-neagră, conținând nisip, pietricele, mică, buză puțin răsfrântă ornamentată prin diferite incizii realizate cu pieptenele : orizontale pe gît, verticale sub acesta, iar pe pereții vasului ornamentația este realizată în registre circulare orientate spre stînga ; oală (fig. 3/b) de mici dimensiuni, uz comun, neagră, gîtul scurt, buza răsfrîntă ușor rotunjită, ornamentația pe pereții vasului este realizată cu pieptenele în registre circulare spre stînga ; oală (fig. 3/c) de uz comun, neagră-cenușie, buză dreaptă, cu urmele lăsate de mina modelatorului, sub ea ornamentația este executată cu pieptenele avînd forme triunghiulare ; oală (fig. 3/d) de uz

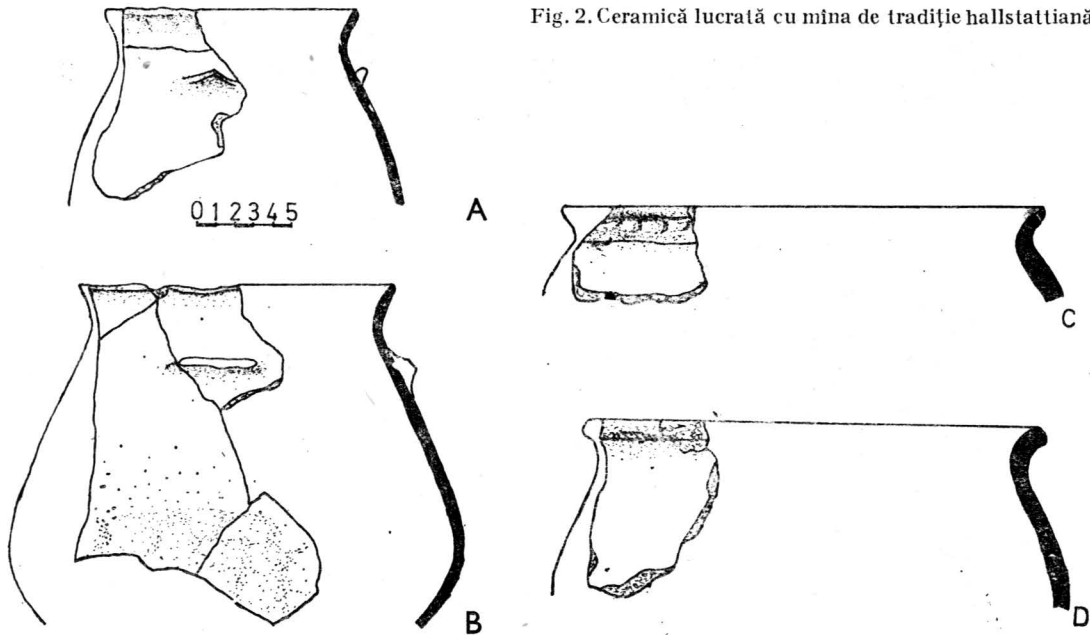

Fig. 2. Ceramică lucrată cu mina de tradiție hallstattiană.

comun, neagră, cu pereții mai groși, buza ascuțită, ornamentată prin incizii verticale largi, în pastă se constată multă mică ; oală (fig. 3/e), semifină, neagră-cenușie, cu buza rotunjită, gîtul scurt, ornamentată prin incizii orizontale.

D. Ceramică lucrată cu mina de tradiție Latène, a fost privită cu o mare neîncredere în momentul descoperirii, deoarece nu am avut analogii în alte situri. Acest tip ceramic caracterizat prin vase mari ornamentate în tehnica Kammstriche (cu pîptene) au mai fost între timp descoperite la Apulum¹² și Tibiscum,¹³ iar descoperirile din Noricum și Pannonia dovedesc originea celtică¹⁴ a acestui tip. În săpăturile noastre distingem : oală (fig. 4/a) de uz comun, neagră-brună, avînd gura îngustă, gîtul scurt, buza puțin rotunjită, sub care se observă urmele lăsate de degete, pereții vasului sînt neornamentați, în interior urme de îndreptare a pereților cu măturica ; oală (fig. 4/b) de uz comun, brun-neagră, gîtul drept, buza puțin rotunjită, urme de modelare cu degetele sub aceasta, fiind ornamentată prin striuri verticale cu măturica, iar pe verticală se observă trei linii incizate care întretaie urmele lăsate de măturică ; oală (fig. 4/c) de uz comun, brun-neagră, cu pereții mai groși, cu buza evazată spre exterior, gîtul scurt, corpul bombat, ornamentată cu măturica prin incizii verticale străbătute în partea superioară de o linie orizontală, în interior urme lăsate de degete, în momentul confecționării vasului ; oală (fig. 4/d) de uz comun, brun-neagră, buza dreaptă spre exterior, urme

¹⁰ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 210, pl. 107/9; 108/9-10; D., Protase, *Autohtonii...*, p. 45-46, fig. 6; M. Macrea, D. Berciu, SCIV, 6, 1955, p. 609-610, fig. 7.

¹¹ Éva Bónis, *Die Kaiserzeitliche Keramik von Pannonien*, I, 1942, p. 35-37, pl. 1-6, care consideră ornamentele Kammstriche venite din Gallia în Pannonia ; Sonja Petru, *Emonske Nekropole*, (odkrite med leti 1635-1960), Ljubljana, 1972 ; Olga Brukner, *Rimska Keramika u Jugoslavenscom delu*

provincije Donje Panonje, Belgrad, p. 47-48, 186-187, Tabla 2-3.

¹² Inf. Al. Diaconescu, în urma campaniei arheologice 1989 de la Apulum, unde au fost descoperite vase aproape identice cu cele de la noi.

¹³ P. Rogoza, *op. cit.*, p. 165-181, pl. 3/1.

¹⁴ Sonja Petru, *op. cit.*, pl. 10/8, 22, 33; 490/1, 59; 850/2; Éva Bónis, *op. cit.*, p. 36, pl. 76/4.

de degete pe gît, ornamentele realizate prin striuri neorganizate cu măturica iar în interior urme de folosire a spatulei în îndreptarea pereților.

E. Ceramica lucrată la roată de tradiție celtică este regăsită în Dacia¹⁵ precum și în provinciile apropiate¹⁶. La Ulpia Traiana cunoaștem trei vase foarte asemănătoare, avînd gura largă, gîtul scurt, buza răsfrîntă spre exterior, ornamentația fiind făcută cu pieptenele pe orizontală, adeseori liniile orizontale fiind întrerupte de linii verticale.

Ceramica prezentată de noi, provenită din capitala Daciei romane, are ca puncte de descoperire locuri diferite: intra și extra muros. Pînă în prezent dispunem de șase zone de unde provin descoperirile. Singurele fragmente extra muros au fost scoase la lumină în apropierea templului

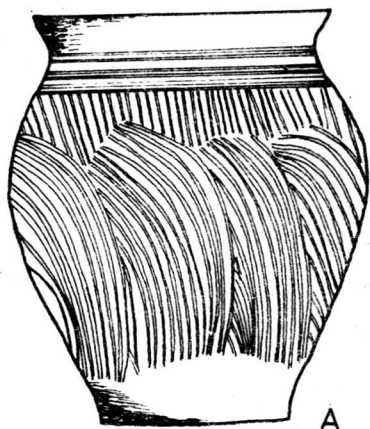
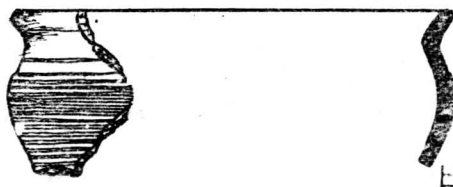
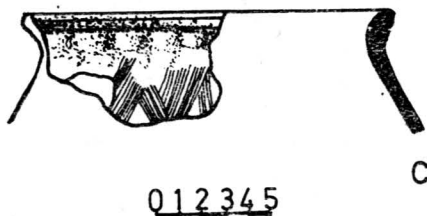
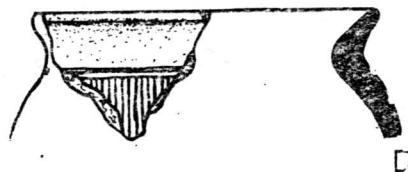
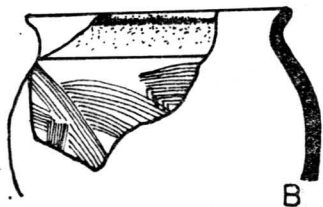

Fig. 3 Ceramică lucrată la roată de tradiție Latène.

lui Aesculapuz și Higea, la circa 0,50 m adîncime, fiind prezente în expoziția Muzeului din Sarmizegetusa¹⁷. Celelalte descoperiri sînt intra muros, în special din Domus Procuratoris¹⁸, din partea care reprezintă curtea, la nord de clădirea de piatră a fazei a doua. Clădirea de piatră a fazei a doua a fost dezafectată cu ocazia construirii domusului, deci după mijlocul secolului al II-lea, înainte de 180 d. Ch., cînd o clădire a procuratorului Daciei Apulensis trebuia să fi existat. Fragmentele ceramice nu sînt rulate întărînd convingerea noastră de a fi contemporane cu cele romane descoperite aici.

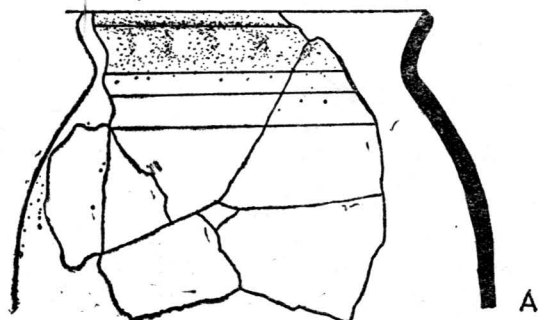
¹⁵ M. Macrea, D. Berciu, *op. cit.*, p. 609–610, fig. 7–8; I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 210, pl. 107/9, 108/9–10; I. Glodariu, *Studii Dacice*, p. 152–153, 156–160, fig. 2/39, fig. 3/43–44.

¹⁶ Éva Bónis, *op. cit.*, p. 37, Pl. I/2–3; Olga Brukner,

op. cit., p. 186–187, Tabla 3.

¹⁷ R. Popa, *op. cit.*, p. 39–42, fig. 56–57.

¹⁸ Descoperirile în incinta clădirii procuratorului financiar au început să fie făcute în anul 1987.

012345

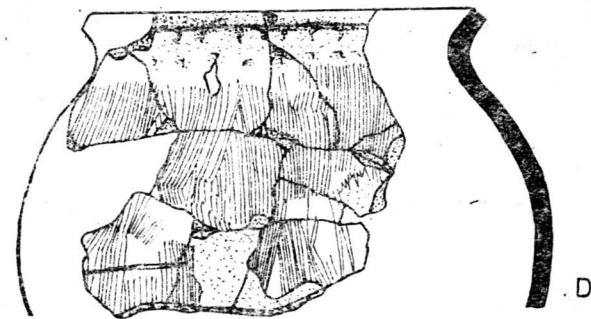
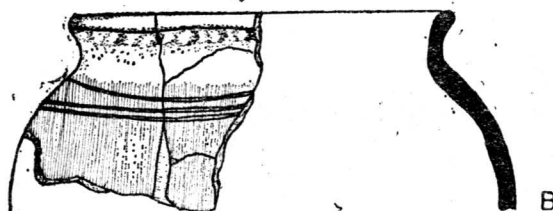

Fig. 4. Ceramică lucrată cu mina de tradiție Latène.

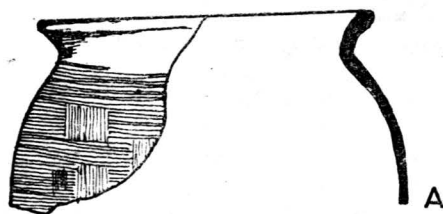
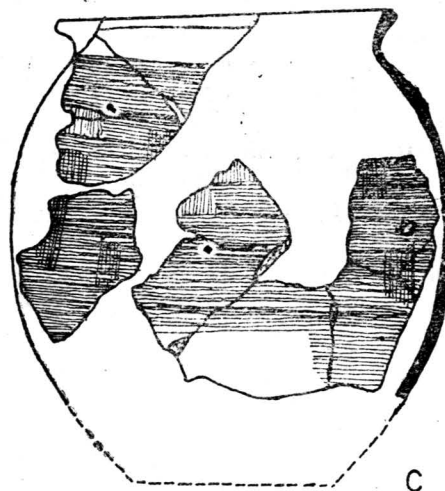

Fig. 5. Ceramică lucrată la roată de tradiție celtică.

Vase fragmentare provin și dintr-un strat de umplere aparținând primei refaceri a coridorului de acces înspre baia procuratorului, nivel ce poate fi datat la sfârșitul secolului II d. Ch., putînd probabil să ajungă și în secolul III, prin faptul că au fost descoperite mai multe materiale databile la sfârșitul secolului II.

Un număr mai restrîns de vase provine dintr-un nivel de refacere a aceluiaș coridor și marchează desființarea hypocaustului, refacere petrecută în cursul secolului trei, care nu este ultima. S-au mai găsit fragmente provenind dintr-un strat de umplere care precede camera R aparținînd curții domu-

sului (faza a III-a penultima) databilă la începutul secolului al IV-lea, alăturându-se și altor descoperiri din curtea clădirii, unde în pietriș au fost găsite și două monede reprezentându-l pe Traianus Decius și Filip Arabul. Acest bogat material arheologic nu este adus, cum s-ar putea crede, în urma răscolirii pământului de către romani, ci a fost descoperit de noi, alături de fragmente ceramice romane în situ. Este știut faptul că în Țara Hațegului încă nu a fost descoperit materialul arheologic Latène iar Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa, cum reiese din stratigrafia zonei cercetate pînă acum, a fost așezată pe un teren virgin. Privind stratigrafia zonei¹⁹ în partea inferioară apare un nivel de pămînt negru, probabil în urma arderii pădurii, suprapunînd un strat de lut.

Din cele prezentate de noi în acest studiu, poate fi desprinsă o primă semnalare a existenței elementului dacic în Colonie alături de care se găsesc și elemente de factură celtică. Existența în număr mare în capitală a ceramicii dacice întărește convingerile noastre asupra rolului jucat de elementul autohton precum și al celui celtic provenit fie din fondul autohton, fie adus odată cu militarii romani în Dacia. Aceste elemente au dus la procesul ireversibil de romanizare în provincia nord-dunăreană.

Dacian and Celtic ceramics in Ulpia Traiana Sarmizegetusa

SUMMARY

The archeological researches carried out since 1986 in the capital of Roman Dacia, Domus Procuratoris area, have revealed beside Roman archeological objects of great value, a number of ceramic fragments where one can notice Hallstattian, Latène and Celtic traditional influences alongside of Dacian ceramics from the Roman period.

These discoveries stand beside those in Dacia where atmost one hundred places are known and the researches made in the neighbouring provinces attest similar presence.

Chronologically, these types of ceramics, according to the place of their discovery, can be dated throughout the 2nd-3rd century A. C. together with the dugout Roman stuff.

The presence of Hallstattian, Latène and Dacian archaic elements from the Roman period assume continuity of the local elements which existed even after the conquest of Dacia. The Celtic ceramics implies beside the continuity of already existent elements the existence of colonizing elements which perpetuate certain aspects of the same civilisation present in the nearby provinces of Noricum and Pannonia too.

Taking into account the fact that these discoveries are the first in a Roman town of Dacia they have a particular importance in the determination of the Roman-Dacian relation, especially for the 2nd-3rd century A. C., marking the basic elements for the first periods of development of the post-Roman civilisation and the creation of premises for the formation of a future Romanian archaic civilisation.

LIST OF FIGURES

- Fig. 1. Dacian hand-made ceramics.
- Fig. 2. Hand-made ceramics of Hallstattian tradition.
- Fig. 3. Wheel-made ceramics of Latène tradition.
- Fig. 4. Hand-made ceramics of Latène tradition.
- Fig. 5. Wheel-made ceramics of Celtic tradition.

¹⁹ Problemele stratigrafice au fost prezentate la sesiunile anuale de rapoarte arheologice: Pitești 1988, Sibiu 1989 de

colectivul I. Piso, Al. Diaconescu, C. Oprean, Ad. Ardeț.